

Заша його життя.

Поет-зашифрований — «од „обсервованості» до національної свідомості — Тута за рідним краєм. Невільнічкі плачі — Кореспонденція на березовій корі — листи з часів — Зденационалізовані українці на засланні — Боротиба за національну свідомість. Оригінальна школа свідомості. — Post scriptum: моя пошпка і тактика „Слова».

Недавно минули непомітно шості роковини з дня смерті Павла Гرابовського, — людини, що займає визначне місце в нашому сучасному письменстві. Але чи не більше ще, ніж своєю літературною діяльністю, цікава нам ця людина своєю біографією. Він знаєтє II, що історію стражденого життя поета засланця. В молодих літах пристав Гرابовський до революційного руху і незаробом скоштував усього того, на що звичайно у нас багате буває життя всього, хто зваянється „проти хліба платити» мовною словами самого Гرابовського. На 24-му році свого віку він без жадного суду опинився засланцем у Балаганському (на Сибірі), потім після годонової „Якутської трагедії» 1889 р. помандрував до страшного Вилюта та Якутського, і вже до смерті не зваив шестя побачити рідного краю, до якого всією душою прагнув. В Сибірі ж таки він почав скончив свою не догу літературну діяльність на користь рідного краю.

Одна риза назавжди випинається і стає перед нами на повен зріст в історії цього життя. Гرابовського одразу від України молодим парубком, національної свідомості він тоді не мав, хоч і був уже трохи зазнайомлений з українським письменством; пішов він на заслання тільки з тим запасом інстинктивної любови до рідного краю, що не вигасє ніколи в душі у кожної людини, хоч і кіраєє ніколи десь так глибоко, що побудитись її не легко. І от стаєтєс дивне, хоч і шлюком зрозуміле і психологічно оправдане діло — на чужині, серед чужих людей та чужих інтересів, та искора слабенка розжверляє в велике полум'я, що охопило всю істоту нашого засланця, скрасило йому нуджене життя, зміст і мету йому дало. Гرابовський вже в Сибірі вивчався української мови і з краю світа — з далекого „Якуткя» пильно приглядається і прислухється до того, що діється в рідному краю. Цікаво по його творам стежити, як

ростє і розвивається ця його знайомість і з мовою, і з обставинами українського життя, як переконання його набирають сили і виразити, як помалу з „обсерво» стає український демократ, що душу своєю готов покласти за рідний край. Почаши з макороного „заявкя» і дуже пририми тілого національного настрою, він піійшов і до повної свідомості, і до доброго знання мови; він оплускає шляхи до рідного краю, він лотускає до Галичини (бо на Україні майже все тоді мертвим сном спало) і звіліти чеправ і силу, і застоху до праці, і відомості про те, як стоїть справа там, „на Україні далекій». І все це самотужки, тяжким шляхом, з величезними труднощами, яких і уявити собі, не то зазнати, не може людина, що живе раз-у-раз у рідному краю.

Факт зрозумій, хоч — знов це кажем — і шлюком зрозумій, — і вже не такий надзвичайний, як зяється в першого погляду. На далекій чужині, а надто в обставинах примусового засланця, найчастіше спалахує мотучим полум'ям та искра любови до рідного краю, яка тихо попенє у нас десь вже на дні душі на ной і про яку ми часто навіть самі не догадуємось, поки невідібно живемо в рідному краю. Тут ми до всього призвичаєні, все нам зяється таким ординарним та нецікавим і мало зачіпає в душі нашії та найінтимніші струни, ті найсерединнішї почування, якими звязано нас із рідним краєм. Та ось чи по волі, чи п неволі опинились ми далеко за його межами, ми не маємо змоги вернутись — і струни ті починають брентити, де далі — голосніше, вони лунають, аж поки обертаються в такий дужий та міцний акорд, що все собою заглушають, доходячи часто до хоробовитого якогось почування. Не дурно тут за рідним краєм це найзвичайніша хвороба на чужині і виготіти її може тільки рідне повітря, рідні обставини. І багато з вільних чи невольних вигнанаців можуть прикидати до себе слова славного німецького вигнанця Я. Берне: „я слабую тільки за рідним краєм; він звизолється — і я олукаю». Олукаж би вигнанаць через те, що тоді йому широко відчинилися б двері до рідного краю, а без загального виволочення мене і йому повороту. І про тую цілість тисячелітньої історії людскости, од старого Овсика і до наших Шевченка, Драгоманова та Гرابовського лунають не-

вільнічкі плачі, гнівні прокльони, туж і всі пісні, расплачї дуи — лунають аж по щє лєнь, і навіть тепер більше, ніж коли чутно голоса про „ясні зорі» та „тихі води» рідного краю.

Недавно релакція „Діла» одібрала оригінальну кореспонденцію з Єнісейського: вирізаня з березової корі картка, на ній написано: „Здорові будьте, панове доброді!» Реакційна розправа загнала нас з рідного краю в сибірськї бекетети, де нї живеться дуже кепсько. Гірше всього, що не маємо ніякої вістки. Оце ж і просямо вас, панове добродію, будьте ласкаві, пошлітьте нам свою часопись „Діло» — далі показано адресу (Діло, ч. 279).

Такі кореспонденції останніми часами зробились звичайною річчю. Одбрає Іх часто і наша редакція. Де-які з Іх були навіть у нас надруковані. І кожного разу, як доводиться мені читати такого листа, мені уявляється та страшна трагедія, що татється за ним, той стихійний процес, що доводить людей на чужині до расплачливого крику, до невимовної туги за рідним краєм. Кажу доводити, бо здебільшого, коли засланці розсуюють про себе, виявляється, що йшли вони на заслання шлюком неспівомі з національного боку, байдуку ніби то до рідного краю свого і вже тільки на чужині вперше стукатється в душі їхні настирливе питання: „кто ми, чї сини, яких батьків питаємо?» — і навстїж одчиняють ся перед ним двері до того серця, що до сє, не недавно глухе було на такі питання.

Плм'ятете може уривок з листу одного каторжанина, надрукований в ч. 273-му номері гзети. „Дорогі земляки!» — писав цей вигнанаць, — не дивуйтеся моїй нескладній та нелогічній мові. Я, бачте, один із тих, що чинився в русській школі, а далі відвічавсь від рідного краю і працював на чужині. Уже на каторзі, заізнавши національним питанням, я наткнувся в бібліотеці на „Основоположеніє Россіи и украинскій вопросъ» проф. М. Грушевського і тут тільки я зрозумів свій обовязок. Тоді у нас було вільніше, і я мав змогу по знаякомитись з українською мовою, бо я її зовсім не знав. А тепер хоч трохи й знаю, та не маючи ніякої практики, ніяк не можу зладити своїх думок нашою мовою. Наші українці шперо перечитують українські книжки, а Іх тепер у бібліотеці більше сотні і в каталозі торежному

завелено окреміи „Українській огляд...» Цей лист — типичний вирзз того процесу, що переживає наш зленационалізований українець на чужині. Випадком трапились під руку книжка, коло якої може безліч разів байдуке проходили він у рідному краю — і васьє світогляд людини перевернуто. А не трапилося такої книжки — людина сама її шукає, дізнається про редакційні українські часописи, знаходить нові звязки з рідним краєм і жадібно хопастється за кожну ниточку, по якій може долетіти щось із того „прекрасного лєнка», по якій можна й самому шперо показати „на ясній зорі». І не лякає тепер нашого українця ніщо вже аби тільки набити тропи до рідного краю, аби почути якийсь відгук звіліти. Починається перецінювання старих вартостей, починається праця, щоб будувати новий світогляд, в якому національне питання займає вже излекне місце; починається клопїт, щоб освідомовити товаришіє. І здебільшого тако праця зявотить добрий та ролучий ґрунт на засланні, не вважаючи на ту боротьбу, що доводиться приймати за своє націю нальє „я» навіть там, але може жарті зє боротьба тут і найбільш у пригоді стає.

В боротьбі гартується сила. Боротьба не тільки ставитє перед очима питання, а силує й розвивати Іх і через те боротьба за національність, що доводиться й на засланні провадити, тільки помагє розвитком національної свідомості серед українців-засланців. Маємо звістки і про тую боротьбу. В ч. 279 нашєї газети надруковано листа з Наримського краю, в якому автор розкажує про ті суперєки, що українська колонія (чоловік з 50) мусть провадити з товаришами-обрусителями за українську літературу. В ч. 288 „Радкя» ж таки подає про де звістки й л. Доманицкий, користуючись з листа одного засланця з Вологодщини. І в Наримському краю, і в Вологодщині доводиться українцям змагатись не тільки з чужими людьми, а і з своїми ж земляками з упертїшми, які ще не зробили перецінки свого багажя шод до національного питання. Шод про свїтїти таких земляків. Вологодські українці скончились навіть, скільки могли, на гроші і вже добули де-яку літературу, а тепер оце обертаються до автора статі з проханням: „порадьте, відікль би можна

добути українську літературу таку, щоб могла помирити земляків» („Радкя», ч. 288). І тую боротьбу можна тільки вітати, оскільки більше прищєлюється ті думки, що зобувуються шляхом боротьби, бо більше дорожить людина тим, що сама взяла, ніж тим, що готівенке лежало коло неї...

Внутрішня політика рїстїєска останніх часів велими допомагає такій оригінальній пропаганді україн та шлюком „предметного обученія». Певне десятїи тисяч українців муслио на якийсь час розлучитись з рідним краєм, на далекій чужині опинившись. І напевне велика частина з Іх, до засланця здебільшого неспівомі національного, тепер мусть — що самотужки, а шод за підмогою свідоміших товаришіє — переглянути свій багаж шод до національного світогляду, а переглянувши — зрозуміти свій обовязок». Тверда школа життя обертається для них в школу національної свідомості, що творить нові кадри борцїв за відрощення рідного краю. Багато з них повернується на Україну, але повернутись вони вже не теми, якими пішли з неї, бо перетерпівши тяжку слабість на чужині, оту тугу за рідним краєм, інакше вони тепер ставотитимуться до його, і я певен, що не одного Гرابовського ще дасть наї засланця. Тільки ми, що живемо в краях обставинах, повинні допомогти нашим землякам на чужині швидче і твердіше стати на новий шлях...

Сергій Сфрємов.

Р. С. В одному з попередніх своїх оглядів я величезну помилку зробив: л. Мунта, полемиста з „Слова», я Аменовас „відомий л. Мунтом», тимчасом, як він не просто відомий, а тільки „доволі відомий». Про це я довідваєс з ч. 50 „Слова» і перепрошуючи заінтересованих осіб, прошю свою помилку поправити: нехай л. Мунт буде з цього часу „доволі відомим», як хочеться редакції „Слова».

Зате не можу пристати на інші бажання шановної редакції. Вона хоче мене зробити вивотним за те, що понаписували були її публицисти, та я з свого боку на себе брати чужої вини не маю ніякої охоти. Редакція „Слова» розиндровує тепер статі своїх співробітників і подається назад з ними обновоченнями, які посилає „Радкя» доволі відомий л. Мунт та його страшний колега, л. Д. — цов. Дуже

радий за редакцію „Слова“, тільки ж навіщо, подаючись в дійсности назад, вона додержує тактики одного теж доволі відомого генерала, і на словах „рвется в бой“? На віщо, скидаючи маску з своїх співробітників, вона робить не пристойний жест на мою адресу, закидаючи мені небувалими перекручуваннями? Я знов перечитав усю „літературу“ з приводу єврейського питання в „Слові“ і бачу, що я нічого не перерутив: і доволі відомий д. Мунт, і сміливий здирця масок д. Д-цов сказали те, що сказали, і даремно тепер редакція „Слова“ силкується надати інше розуміння їхнім словам та гріх з слабої голови перекинути на здорову. Я дуже вдячний редакції „Слова“ за її бажання нав'язати мені своє добро, але прийняти його не можу: дякую і вертаю назад. На чуже я не заздрий.

Редакція „Слова“ апелює до своїх читачів. Радий був би й я приєднатись до апеляції, але цим разом і того зробити не можу. Я дуже шаную і свого, і чужого читача, щоб ставити його за свідка непристойних маніпуляцій „Слова“. С. Є.

